

معرفی چند منبع مهم پیرامون اشکانیان

مسعود ربیعی آستانه

تاریخ را به خون بشرها نوشته‌اند این زشت‌نامه‌وه که چه زیبا نوشته‌اند اشکانیان بیگانه ستیزترین حکومتی بودند که در ایران ظهور کردند. آن‌ها که در فاصله‌ی بین حکومت‌های هخامنشیان و ساسانیان ظهور کردند، [سلوکیان را مستثنا می‌کنیم، زیرا آن‌ها ایرانی تبار نبودند] میهن‌خواه (Patriot) یعنی پارتی بودند. واژه‌ی پارتی که در اصطلاح زبان‌شناسی و تاریخ زبان فارسی نیز رایج است به معنای حرکت کرده است. این واژه را از (Parni) گرفته‌اند. ریشه‌ی نام پارتی در پهلوی به معنای «پیروزمند و یا مغرور» است، شاید واژه‌ی (Pride) در انگلیسی که به معنای مغرور است از نظرگاه «ایتمولوژی» از همین واژه‌ی پارتی یا پارنی گرفته شده باشد! زبان پهلوی میانه که در دوران اشکانیان و حتی کمی قبل‌تر از آن و تا انتهای زمان ساسانیان شکل گرفت، خود ناظر به اهمیت خاستگاه این زبان است. پهلوی را صورت دیگری از واژه‌ی «پرتوی» دانسته‌اند که همان پارتی اشکانی یا خراسانی است ولی قول مشهور آن است که ناحیه‌ی نیمه‌ی غربی ایران و ناحیه‌ی کوهستانی آن را «پهلوی» می‌گفتند و پهلوی در مقابل دشت و هامون است.

باری، پارت‌ها دارای ۱۸ دولت بودند، امپراتوری پارت‌ها با نام سلسله‌ی فرمانروا یعنی اشکانیان معرفی شده است.

پایتخت دولت‌های پارتی [= که به معنای فاتح و پیروز است] تیسفون بوده است.^۱ دولت سلوکی که از میراث‌های شوم اسکندر مقدونی بود و دولت آن مستعجل، در ۳۱۲ سال پیش از میلاد تا ۱۳۵ سال پیش از میلاد در ایران ماندگار بود.

---

۱. برای اطلاع بیشتر بنگرید به: دین و اصل و نسب ایران، عبدالعظیم رضایی.

اشکانیان یک سده و نیم پس از مرگ اسکندر مقدونی (۳۲۳ سال پیش از میلاد) با ظهور مهرداد اول (۱۳۷-۱۳۸ پیش از میلاد) با پایتخت قراردادن شهر باستانی تیسفون سربرآوردند.

اشکانیان از نسل آرش کمانگیر بودند. آن‌ها ۴۸۰ سال حکومت کردند. اما در منابع اسلامی و پهلوی دوران حکومت آنان دویست سال ذکر شده است. مدت حقیقی دولت اشکانیان از ۲۵۶ سال پیش از میلاد بود. سال تاسیس حکومت اشکانی به وسیله‌ی اشک اول یعنی ۲۲۴ سال پیش از میلاد بوده است، سال کشته شدن اردوان پنجم و انتقال حکومت از آنان به اردشیر ساسانی قریب ۴۸۰ سال است، بنابراین اشکانیان نزدیک به ۵۰۰ سال بر این مرز و بوم که ایرانش می‌نامیم حکومت کردند. هنگام جلوس اردشیر بر تخت سلطنت شاید ۵۱۸ سال از ظهور زرتشت، پیام‌آور صلح و دوستی می‌گذشت. اشکانیان در ۲۲۴ میلادی به وسیله‌ی ساسانیان سرنگون شدند. اطلاع بسیار کمی در مورد اشکانیان در منابع موجود است. چون آنان آثار مکتوبی مانند اسلاف (هخامنشیان) و اخلاف خود (ساسانیان) از خود به یادگار نگذاشتند. فردوسی در شاهنامه‌ی^۱ خود تنها با ۲۳ بیت از آنان یاد کرده است. هم او از حکومت اشکانیان به عنوان حکومت «ملوک طوایف» یاد کرده است:

از ایشان به جز نام نشنیده‌ام   نه در نامه‌ی خسروان دیده‌ام

.....

کنون ای سراینده فرتوت مرد   سوی گاه اشکانیان باز گرد

.... بزرگان که از تخم آرش بدند   دلیر و سبکسار و سرکش بدند

.... چو بر تختشان شاد بنشانند   ملوک طوایف همی خواندند

البته منبع اطلاعات فردوسی نیز درباره‌ی اشکانیان، خداینامه‌ها و ترجمه‌های عربی بوده است.

– نخستین منبع درباره‌ی اشکانیان (Parthians) از سن مارتین (Saint Martin) کشیش فرانسوی است که کتاب خود را در ۲ جلد و براساس روایات تاریخ‌نویسان ارمنی تألیف کرده و این کتاب از سال ۱۸۱۶ میلادی تا ۱۸۲۰ میلادی به طبع رسیده است.
– تکملة العبر از نویسنده‌ای ترک به نام «عبداللطیف صبحی پاشا» (۱۳۰۳-۱۲۴۲)

---

۱. شاهنامه‌ی فردوسی تصحیح ژول مول، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی تهران، ۱۳۶۹، جلد

هجری) در ۲ جلد و به زبان ترکی عثمانی نوشته شده است. کتاب این مورخ ترک به وسیله «خلیل افندی الخوری» به عربی ترجمه شد و حدود سال ۱۸۷۰ میلادی با تصاویری به چاپ رسید.

– پارتیان: (The Parthians)، نویسنده مالکوم کالج

(Malcome, A. R. college)

استاد دانشگاه وستنفلد در دانشگاه لندن، برگردان زنده یاد مسعود رجب نیا (متولد ۱۲۹۸ خورشیدی در تهران - وفات ۱۳۷۵ در ترکیه) انتشارات هیرمند. چاپ اول ۱۳۸۰ - متن اصلی ۲۴۳ صفحه + ۷۶ تصویر (سفید و سیاه) برگردان فارسی ۲۲۸ صفحه / قیمت ۱۹۵۰ تومان.

اثر فوق کتاب درسی بوده و در سال ۱۹۶۴ میلادی به چاپ رسیده است. این کتاب در ده فصل نوشته شده است.

از دانشمندان معتبر دیگری که درباره‌ی اشکانیان پژوهش‌هایی انجام داده‌اند عبارتند از:

– هنری کرسویک راولینسون (۱۸۱۰-۱۸۹۵ میلادی) (Hehry, creswick, Rawlinson) مستشرق و مامور سیاسی انگلستان که در آوریل سال ۱۹۳۳ میلادی (۱۲۴۹ هجری قمری) به تهران آمد و در ۱۲۵۱ هجری قمری به همراه بهرام میرزا برادر محمدشاه قاجار و والی کرمانشاه، به کرمانشاه رفت و کتیبه‌های میخی الوند را استنساخ و شروع به خواندن کتیبه‌های بیستون کرد. او در سده‌ی نوزدهم مشاور استاندار کردستان بود. راولینسون به‌طور رسمی، نخستین کسی بود که موفق به رمزگشایی از کتیبه‌ی بیستون شد و به همین مناسبت بعضی به او لقب «پدر دوم تاریخ» دادند.^۱ راولینسون دو کتاب درباره‌ی اشکانیان نوشته است: اولی با عنوان، «ششمین پادشاهی بزرگ شرقی» یا «جغرافی و تاریخ و باستان‌شناسی پارت» که در سال ۱۸۹۳ میلادی انتشار یافت. آثار دیگر او عبارتند از: «کتیبه‌های میخی فارسی در بیستون» (۱۸۴۶-۱۸۵۱ میلادی)، «مختصری از تاریخ آشور» (۱۸۵۲ میلادی) و...

راولینسون، برادر مورخی نیز داشت به نام «جرج راولینسون (۱۸۱۲-۱۹۰۲) که درباره‌ی تاریخ قدیم ایران نیز تالیفاتی از خود به یادگار گذاشت.

---

۱. برای اطلاع بیشتر از راولینسون و برادر مورخش بنگرید: «فرهنگ جامع مستشرقان» در ۲ جلد و «سفرنامه‌ی جکسن» برگردان دکتر فریدون بدره‌ای.

– «تاریخ ایران و ممالک همجوار آن از زمان اسکندر تا انقراض اشکانیان» تالیف: «گوتشمید»، (Gutschmid) این کتاب پس از مرگ گوتشمید، به کوشش یوهانس تئودور نولد که مورخ نام آشنای آلمانی در سال ۱۸۸۸ میلادی در شهر توبینگن (Tubingeh) آلمان انتشار یافت. مترجم فارسی اثر: کیکاوس جهانداری، چاپ چاپخانه‌ی علمی در تهران.

– «تاریخ سیاسی پارت» تالیف: نلسون دو بوآ (N. Debevoise) این کتاب در سال ۱۹۳۹ میلادی در شهر شیکاگوی آمریکا انتشار یافت. زنده‌یاد علی‌اصغر حکمت این کتاب را به فارسی برگرداند.

– «شاهنشاهی اشکانی» تالیف: «یوزف ولسکی» بزرگ‌ترین اشکانی شناس دنیای معاصر که بالغ به ۹۰ سال زیست. برگردان مرتضی ثاقب‌فر (متولد ۱۳۲۱) انتشارات ققنوس ۱۳۸۳ – (۲۴۸ صفحه).

– «خاستگاه پارت‌ها» تالیف: «بوهدان فیلیپ لوزنیسکی» (متولد ۱۹۱۵ میلادی...) برگردان: دکتر رقیه بهزادی (متولد ۱۳۱۱) انتشارات پژوهنده، چاپ اول ۱۳۸۰ (۱۲۰ صفحه)، قیمت ۵۰۰ تومان همراه با تصویری در رو و پشت جلد از یک سوارکار پارتی + تندیس یک بانوی اشرافی، عناوین کتاب: «مقدمه - تقسیمات پارت‌ها - ارتش اشکانی - اشکانیان شرقی - آر - سکه‌ها - سکاها و تخاری‌ها - صنعت آهن در میان اشکانیان - پارتی‌سان (Parthi - san) - خاستگاه اشکانیان - سیبری - مهاجرت».

و از میان محققان ایرانی که درباره‌ی اشکانیان تحقیق کرده‌اند، تا جایی که نگارنده مطلع است دو تن قابل ذکرند:

– زنده‌یاد دکتر محمدجواد مشکور در کتابی با عنوان: «پارت‌ها یا پهلوانان قدیم» جلد اول، انتشارات دانش‌های عالی، ۱۳۵۰ این کتاب به مناسبت جشن‌های ۲۵۰۰ ساله‌ی شاهنشاهی تالیف شد. این کتاب در اصل در دو مجلد بوده که مولف با دیدن کتاب «مالکوم کالج» از نوشتن جلد دوم منصرف شد.

– و دیگر کتابی است از آن دکتر «علی موذنی جامی» که بیش‌تر به ادب پهلوانی دوران اشکانی اختصاص دارد. کتاب مشحون از نکات ادبی - تاریخی - استوره‌ای و پهلوانی است.

امید می‌رود که در آینده آثار پراهمیت‌تری درباره‌ی این فصل از تاریخ ایران به نگارش درآید.